

Några olösta problem rörande industrins lokalisering

Av INGVAR SVENNILSON

Frågan rörande lokaliseringen av industriföretagen och dess samband med den allmänna samhällsutvecklingen har sedan en tid diskuterats här i landet liksom inom flertalet högindustrialiserade länder. Av diskussionen har redan framgått att relativt allmän enighet råder beträffande vissa huvudproblem. Det har inte från något håll förnekats att företagens lokalisering måste bedömas icke blott ur trängre företagsekonomiska synpunkter utan även med hänsyn till allmänna social-ekonomiska sammanhang. I själva verket visar det sig att dessa olika synpunkter i stor utsträckning sammanfaller. I samma mån som så är fallet, fordras främst att företagarna får en fullständig överblick över de för lokaliseringen betydelsefulla social-ekonomiska faktorerna. Glädjande nog kan man konstatera att industriföretagen allmänt börjat ägna mera uppmärksamhet åt en rad sådana faktorer, som tidigare ofta glömdes bort i deras kalkyler. De har bland annat i allt större utsträckning börjat intressera sig

för sådana för produktionen i sista hand mycket viktiga frågor, som den lokala samhällsbildningen, bostadsförhållandena och icke minst rekryteringen av arbetskraft. Därmed bör också en tendens framträda till en ur samhällets synpunkt önskvärd inriktning av företagens lokalisering.

Ett av de viktigaste motiven för det allmännas intresse i lokaliseringsfrågan är vad som brukar sammanfattas under rubriken "den fulla sysselsättningen". Den lokala aspekten på den fulla sysselsättningens problem kan ju definieras på följande sätt. Arbetskraften är i viss grad trögrörlig. En utjämning mellan tillgång på arbetskraft och sysselsättningsmöjligheter kan därför endast delvis komma till stånd genom en omflyttning av arbetskraften. Delvis måste anpassningen ske därigenom att nya företag uppsöker överskottsområden på arbetsmarknaden. Det är här icke endast fråga om ett konjunkturproblem, dvs. att snabbast möjligt få till stånd en utjämning mellan till-

gång på folk och lokala sysselsättningsmöjligheter. Det gäller även att genom ett mera fullständigt utnyttjande av arbetskraften möjliggöra en ökning av nationalinkomsten.

Oavsett industriföretagens inställning till sociala frågor tränger sig detta arbetsmarknadsproblem obönhörligt på dem i dessa tider av "mer än full" sysselsättning. Den svenska industrin skulle som bekant i dag kunna sysselsätta åtskilliga tusental fler arbetare, om bara arbetskraft funnes tillgänglig. Svårigheten att rekrytera arbetskraft för expansionsduglig produktion hämmar i dag mer än något annat den svenska industrins utveckling. Tillgången på arbetskraft har därför kommit att spela en närmast avgörande roll i lokaliseringkalkylen. Företagen anammar begärligt all upplysning om lokala arbetskraftsöverskott. Den rådgivning i lokaliseringsfrågor, som igångsatts av de statliga arbetsmarknadsorganen och av industrins egna organisationer genom Industriens produktionsråd (f. d. omställningskommittén) har också redan från starten fått ett mycket stort klientel. Man har därför all anledning hoppas att denna sida av lokaliseringsproblemet skall kunna lösas på frivillig väg genom samverkan mellan företagen, deras organisationer samt de statliga myndigheterna.

Det finns emellertid en faktor, som i vissa fall hindrar företagens och samhällets intressen att i här berört avseende löpa helt parallellt, och det är de höga kommunalskatter, som på vissa håll blivit en följd av många års för-

syndelser i form av en ofullständig lokal sysselsättning. Inom sten- och sågverksdistrikten bestod ju före kriget en strukturell arbetslöshet, som alltför långsamt avhjälpes genom omflyttning av folk eller utveckling av nya industrier. Att sådana förhållanden uppstår och består bör man i framtiden kunna förhindra genom mera energiska åtgärder för omskolning och omflyttning av folk och utveckling av ny produktion. Det arbete, som efter krigets slut utförts i samarbete mellan statliga myndigheter och industrins organisationer för att "ställa om" ett flertal bruks- och industriorter till ny produktion, ger förhoppning att man i detta avseende skall lyckas bättre än tidigare. Men minnena från tiden före kriget står alljämt kvar i form av försämrade kommunala finanser och höga kommunalskatter. — Svårare att komma ifrån blir måhända det förhållandet att vissa landsändar, exempelvis Norrland, på grund av naturliga förutsättningar har en relativt ensidig inriktning av industrin på export, och att dessa områden därför icke kan nås av en konjunktur-stabiliserande politik på samma sätt som andra delar av landet. I den mån ny hemmaindustri vandrar in, får den tydligen bereda sig på att via kommunalskatterna betala en del av de sociala kostnaderna för världsmarknadens ofrånkomliga konjunkturväxlingar.

Erfarenheten visar nog att även med den brist på arbetskraft, som nu råder, extremt höga kommunalskatter kan verka avskräckande på inflyttning av nya industrier till ett område med överskott på arbetskraft. Den kommunala skatte-

utjämningsen är tydligen icke tillräcklig för att neutralisera denna faktor. De förslag till ytterligare skatteutjämning som framlagts kommer visserligen att minska dess betydelse. Men fråga är om man icke i detta avseende måste gå ett steg längre för att avlägsna det fullständigt irrationella förhållandet att en nygrundad industri delvis får bära kostnaden för avvecklingen av gamla industrier, som varit dömda att gå under, respektive för andra industriens konjunkturskänslighet. Det mest rationella ur lokaliserings synpunkt vore givetvis att alla skillnader i kommunalskatter som uppstått av sådana anledningar eliminerades, så att industriföretagen över hela landet finge räkna med en lika stor kommunalskatt. — Men invändningar kan måhända även resas mot ett sådant system. Det skulle å ena sidan möjliggöra för äldre företag att utan egen kostnad övervältra sociala problem på kommunen. Å andra sidan skulle de företag, som — genom en klok företagspolitik, kombinerad med ett vidsynt stöd åt samhällets sociala utveckling — bidragit till en sänkning av de kommunala omkostnaderna, icke få någon fördel därav. Som ett alternativ kunde man tänka sig att *nygrundade företag* under den första perioden av sin tillvaro endast beskattades enligt någon för hela riket gällande kommunal skattesats. Dessa kommunala beskattningsproblem är naturligtvis mycket svårlösta. Här har avsikten endast varit att peka på ett problem, som det är angeläget att samhället snarast möjligt löser.

Vid sidan av sysselsättningsmotivet för industrins lokalisering föreligger ur

samhällets synpunkter även andra mera långsiktiga motiv. Grundläggande blir ju frågan, hur man önskar att näringslivets och bebyggelsens lokala fördelning skall gestaltas. Här reser sig problem om koncentration och spridning av bebyggelsen, avvägning mellan större och mindre tätorter, deras regionala gruppering samt avvägningen mellan olika landsändar. På detta område måste man tyvärr konstatera att samhället långt ifrån har klargjort sin målsättning.

I botten på hela problemet ligger sådana frågor som individens trivsel under olika samhällsförhållanden och de olika problem, som kan sammanfattas under rubriken den "kommunala ekonomin". Är man ärlig måste man nog bekänna att vi nära nog fullständigt saknar kännedom om de grundläggande förutsättningarna för att bedöma dessa frågor. Härför skulle erfordras mycket omfattande sociologiska, kommunalekonomiska och transportekonomiska studier. Vi saknar bl. a. kännedom om hur individen i olika typer av tätare och glesare bebyggelse, i större och mindre orter tillbringar sitt liv på egen hand och i samvaro eller samarbete med andra. Vi känner även dåligt hans uppskattning av den ena eller andra livsformen. Vi vet mycket ofullständigt, hur man bör förändra samhällsmiljön för fiskaren i Baskemölla, möbelsnickaren i Virserum, textilarbeterskan i Borås eller skogsarbetaren i Värmlandsskogarna, för att de skall bli mest tillfredsställda med sin tillvaro.

Som det nu är finns det, så vitt jag förstår, en rad olösta frågor beträffande inriktningen av vår lokaliserings-

politik. Skall som i England samhällen av storleksordningen 60—100 000 personer anges som ett önskvärt mål? Skall man, såsom från svenskt håll ibland förordats, sikta på att undvika tätorter med mindre än 6 000 invånare? Och i vilken utsträckning skall man tillmötesgå jordbruksbefolkningens önskemål, att — när sysselsättningen i moderneringen går tillbaka — söka få till stånd en spridning över landsbygden av andra näringar?

Viktigt att komma ihåg är även att det enskilda samhället icke kan bedömas isolerat. Det måste kulturellt, socialt och ekonomiskt ställas in i sitt *regionala sammanhang*. Kommunikationerna bildar här den sammanhållande länken. Deras snabba utveckling kan helt förändra problemställningen och bedömningen. De regionala problemen kan över huvud taget icke bedömas enbart på basis av bestående förhållanden. De måste fattas konstruktivt med hänsyn till vad som kan göras för en *framtida utveckling*. Den enskilda orten måste fogas in i en regional planering för större områden. Först när detta skett har man en fast grund att stå på för en bedömning av industrins lokalisering ur mera långsiktiga synpunkter.

Beträffande de nuvarande förutsättningarna måste man konstatera att det icke endast saknas en förberedande kartläggning av de i detta sammanhang betydelsefulla förhållandena. Det finns ej heller någon lagstiftning eller administrativ apparat, som skulle kunna läggas till grund för det slag av regional planering, som det är fråga om i

detta sammanhang. Det råder säkerligen även brist på för ändamålet utbildad personal. Såvitt jag förstår, måste man här börja bygga upp från grunden. — Som en begynnelse i fråga om kartläggningen kan dock räknas den inventering av den svenska befolkningen i fråga om fördelningen på orter och yrken, som utförts vid handelshögskolans geografiska institut och som nu användes som hjälpmedel vid den tidigare berörda lokaliseringsrådgivningen.

Vill man påverka näringslivets lokalisering i en viss riktning, är det emellertid nödvändigt att icke endast fastställa målsättningen utan även i praktiken utveckla transportväsende, kraftförsörjning, bostadstillgång m. m. på ett sådant samordnat sätt att *förutsättningar* skapas för en utveckling av näringsliv och bebyggelse i önskvärd riktning. Som särskilt viktiga specialproblem möter man här taxesättningen för transporter och elektrisk kraft. Det vore orimligt att söka tvinga näringslivet till en ort, där förutsättningarna är väsentligt mindre gynnsamma än på andra håll. Om samhället genom sin planering i fråga om kraftförsörjning m. m. lägger grunden till en utveckling av det lokala näringslivet, bör det icke bli någon svårighet att få industrin och andra näringsgrenar att följa samhällets intentioner. Erfarenheterna från England och särskilt åtgärderna inom de s. k. "utvecklingsområdena" visar, vad som kan göras för att bereda marken för ny industri, och att ett sådant arbete också ger resultat.

En punkt som kanske särskilt för-

tjänar att understrykas är, att detta utvecklingsarbete delvis måste läggas på lång sikt. Endast en del av förändringarna i den lokala sysselsättningen äger ju rum genom skapande av nya produktionsenheter. Håller man sig till de industrier, där lokaliseringen med hänsyn till olika tekniska och ekonomiska faktorer i någon högre grad kan påverkas, finner man även att företagen i mycket betydande utsträckning startas i liten skala, dvs. de större företagen växer fram ur hantverk och småindustri. Det är därför nödvändigt att i betydande utsträckning gå "den långa

vägen", dvs. skapa förutsättningar för uppblomstring av småföretag. I detta utvecklingsarbete kommer på ett naturligt sätt yrkesutbildningen och den tekniska och ekonomiska undervisningen med i bilden. Företagarföreningarna i Norrland och på några andra håll har ju visat att plantskolor med framgång kan skapas för nya småföretag. En av de viktigaste uppgifterna för en målmedveten lokaliseringspolitik på längre sikt blir därför utan tvivel att samordna denna företagsbefrämjande verksamhet med samhällets strävanden i fråga om näringslivets lokalisering.

Sagt

★ I jämförelse med författare och konstnärer har politikerna blivit ogint behandlade av sin biografiskrivande och personskildrande eftervärld och samtid! Om storheterna inom litteraturens och konstens värld skrivs essayer och böcker redan under deras livstid, ja ofta långt före det de hunnit utföra den väsentliga delen av sin gärning. En stor del av våra nu verksamma konstnärer och åtskilliga av våra författare har för den intresserade allmänheten presenterats i en rad ofta utmärkta monografier och essayböcker. Varför skall politikerna förmenas att på samma sätt få sina insatser presenterade på ett anständigt sätt? Politiken är likaväl som konst och litteratur en gren av kulturen, varför dess utövare borde kunna få göra anspråk på att åtminstone någon gång få se sin bild befriad från all den förljugenhetens och vanställdhets bjäfs och bråte, som partivännernas panegyrik och motståndarnas polemik var på sitt sätt utgör, ofta nog hotande att alldeles undanskymma profilens verkliga drag.

Olle Nyman i Svensk Tidskrift